

Cesta ako metafora ľudského života

Branislav Malík

Branislav Malík: Cesta ako metafora ľudského života [Journey as a metaphor of human life]. In: *Ostium*, vol. 19, 2023, no. 4

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Journey as a metaphor of human life

In his paper the author has drawn up a certain typology of movements that are associated with human existence. He mentions their different modalities, goals and motives. His intention was to single out those of these movements that are most characteristic of the human mode of being. The movement also includes its trajectory. Therefore, we will also speak of the paths and non-paths along which man, in his individual life or in his history, walks or rides, or - is carried along. It also attempts to reconcile two seemingly mutually exclusive conceptions of man - on the one hand, his understanding as homo sessilis and, on the other, man understood as homo migrans.

Keywords: journey, pilgrimage, wandering, escape, settlement, nomadism, freedom

Človek je bytosť v pohybe. Presnejšie - v mnohých pohyboch. Nie sú to len pohyby, ktoré máme spoločné s inými živými bytosťami, pohyby, na ktoré bol človek naprogramovaný evolúciou. Existujú aj špecificky ľudské modalities týchto pohybov. Cestujeme za prácou, vzdelaním alebo za zážitkami. Cestujeme, aby sme spoznali končiny pre nás neznáme a videli veci nevidané či zažili niečo nové. Cieľom cestovania nemusí byť len niečo vidieť, ale napríklad aj byť tam videný, prípadne zmocniť sa tohto miesta gestom fotografovania. Cestujeme nielen v reálnom geografickom priestore, ale aj v imaginárnej rovine našich myslí či v online priestore. K špecificky ľudským patrí aj pohyb životného samospádu, ku ktorému dochádza vtedy, keď sa človek opustí a začne ľudsky upadať. Pointa je v tom, že len človek môže vo svojom živote upadať. A to aj napriek tomu, že jeho telesná schránka a k nej viazané vitálne funkcie charakterizujúce živé ako živé, je v stave značne vzdialenom od rovnovážneho stavu. Život ako taký charakterizuje vzdorovanie entropii, človek však môže aj napriek tomu počas svojho života upadať ľudsky, duchovne.

Pokiaľ ide o motívy týchto pohybov, nemusí ísť vždy len o niečím alebo niekým vyprovokovaný pohyb. Do pohybu, a teda aj na cesty, sa človek vydáva nielen keď musí, ale aj keď chce. V tomto prípade však dôvodom jeho putovania nemusí byť sledovanie určitého vytýčeného cieľa, hľadanie niečoho tušeného či vysnívaného alebo najpríhodnejšieho miesta pre život,^[1] ale aj o návrat k niečomu. Môže tiež ísť aj o pohyb bez motívu - napríklad ak cestovanie berieme ako kratochvílu. Človek môže tiež blúdiť či pred niečím utekať. Tieto pohyby môžu teda nadobúdať rôzne polohy. Putovanie môže byť gestom hľadania, úteku, návratu alebo gestom flákania. A uvedené gestá udeľujú určitý status aj putujúcemu človeku - cestovateľ, pionier, utečenec, flanér a pod.

V našej eseji sa pokúsime urobiť určitú typológiu týchto pohybov a medzi nimi identifikovať ten,

ktorý je pre človeka a ľudský spôsob jeho bytia najpríznačnejší.[2] Pri týchto úvahách zohľadníme aj to, že pohyb nevyplní celý ľudský život. Občas sa človek zastaví a nejaký čas na tomto mieste zotrva. V tomto prípade sa nevyhnutne vynára otázka, či je človek primárne homo viator alebo skôr tvorom sesilným. V predkladanom texte sa pokúsime ukázať, že tieto dve modalities ľudských životov nemusia byť v rozpore, ale môžu sa vzájomne predpokladať.

Na ceste

Keď sa človek vydá na cesty, nemusí byť motívom jeho putovania len očakávanie, že nájde to, čo hľadal alebo dosiahne to, čo si vytýčil ako cieľ svojej cesty. Zmyslom putovania môže byť sama táto cesta, ktorá, pokiaľ je jej horizont otvorený, sa asociuje s pocitom slobody (neviazanosti) ako protikladu k pripútanosti na miesto, asociujúcej s väzením. Ani v prípade hľadania nemusí byť jeho zmyslom len nájdenie niečoho nového, ale aj opätovné dosiahnutie niečoho už známeho, čo však bolo z určitých dôvodov zabudnuté alebo stratené. Predmet hľadania sa môže aktualizovať aj ex post, t. j. až v momente, keď človek v niektorom momente svojej cesty na takéto miesto dorazí, keď ako kúsok puzzle zapadne do určitej skladačky ako jej chýbajúca časť a jeho život v takto nadobudnutom kontexte získa nový zmysel. Človek často nevie, čo chce on sám, pokiaľ to nedosiahne. Musí to hľadať dovtedy (aj za cenu chýb a omylov),[3] než nájde životnú polohu, v ktorej sa cíti najkomfortnejšie, polohu, ktorá mu poskytne zážitok spočinutia, ktorá v ňom dokáže evokovať pocit domova. Je to zároveň aj poloha, ktorá v ňom prebudí dovtedy driemajúcu vitalitu, ktorá mu dodá energiu a silu čeliť výzvam, ktoré plynúci čas so sebou prináša. Na bytostnú spätosť človeka a cesty sa dá pozrieť aj z opačného konca. Človek je s cestou spätý nielen preto, že cesta mu umožňuje niečo dosiahnuť či niečo nájsť. Môže to byť aj naopak: človek buduje a udržiava cesty aj preto, aby niečo mohlo prísť k nemu. Aby sa takéto stretnutie mohlo uskutočniť, musí byť naň tiež pripravený – musí byť schopný vytušiť jeho príchod, zostať bdelym a otvoreným.

Človek môže putovať aj bez akéhokoľvek motívu, len tak sa „ponevierať“ v reálnom časopriestore, online prostredí, svojím životom či dejinami. Otázkou potom je, či ono „flákanie sa“ možno považovať za najpríznačnejší z ľudských životných pohybov, keďže len konanie človeka, ktoré nesleduje žiadny konkrétny cieľ, ktoré nemožno vysvetliť kauzálne ani teleologicky, možno vnímať ako konanie, v ktorom sa človek prejavuje ako slobodná bytosť, alebo je naopak niečím, čo človeku ako človeku príliš nesvedčí, čo ho dokonca ľudsky degraduje. Pretože aj pre tento protichodný názor existuje celkom solídna argumentačná podpora. Napríklad: na tomto ponevieraní, trmácaní a flákaní sa nie je nič, čo by človeka robilo „veľkým“. Vnáša totiž do ľudských životov epizodičnosť – život od jedného životného projektu k druhému, od jednej životnej ponuky k inej, od jedného zážitku k druhému. Svet sa „flákajúcemu“ človeku javí ako izotropný a hodnotovo ambivalentný. Všetky smery a všetky cesty, ktoré sa v ňom pred človekom otvárajú, sú rovnocenné, vzájomne zameniteľné, a preto ani žiadna veľká cesta sa tu pred ním nečrtá. Flákajúci sa človek nemôže ani zblúdiť, lebo všade je (i keď iba na chvíľu) doma.[4]

Klukatenie

Konštatovali sme, že človek je bytosť na ceste. Cesta je údelom človeka aj preto, že jeho cesty sú relatívne vždy dlhšie a komplikovanejšie, ako sú cesty, ktorými dosahuje svoje ciele príroda. V známej Shakespearovej dráme vyslovila Lady Macbethová na adresu svojho manžela slovnú repliku, ktorou ospravedlňuje Macbethovu „mäkkosť“ (rozumej – jeho prílišnú ľudskosť): „*priveľa mlieka ľudskosti je v tebe, aby si šiel cestou najkratšou*“. Uvedená konštatácia má však univerzálnejšiu platnosť. Nevzťahuje sa len na Macbetha. Možno ju vysloviť aj vo všeobecnejšej rovine: pokiaľ je človek človekom, nikdy pri dosahovaní svojich cieľov nepostupuje najkratšou cestou. Človek je bytosť, ktorá sa vo svojom konaní neriadi len účelovou racionalitou, manévrujúcou jeho myslenie v úzkom priestore vymedzenom reláciou účel – prostriedok. Cesta k métam, ktoré si vytýči, býva vždy klukatou. Nepostupuje tu totiž priamym ťahom na bránu, ale pri dosahovaní svojich cieľov zohľadňuje aj platné spoločenské a morálne normy a počúva hlas svojho svedomia. Priame cesty nie

sú zvyčajne cestami, ktorými možno v ľudskom svete dosiahnuť ľudsky prijateľný výsledok. Táto skúsenosť je reflektovaná aj v ľudovej slovesnosti. Aj v rozprávkach to býva tak, že ten, kto sa vydá cestou kamenistou a klukatou, získa v konečnom dôsledku viac ako ten, kto sa vydal po ceste priamej a vydláždenej. Človek, ktorý dosahoval svoje ciele skratkami a priamočiaro, bol vnímaný ako „scestný“. Takéto nelichotivé označenie daného človeka ľudsky a spoločensky deklasovalo. Dnes je to naopak. Dnes takíto jedinci patria k ľuďom váženým, ktorí naopak za hlupákov majú tých, ktorí sa podľa nich nesprávajú rozumne. Napríklad ak odmietli výhodný obchod. Avšak to, že odmietli nastúpiť na túto cestu, nemusí znamenať len to, že sú „hlúpi“ (že nevedia počítať), ale môže to znamenať aj to, že sa zachovali morálne, že dali prednosť morálnym hodnotám pred ekonomickou výhodnosťou. Na priame cesty človeka naviguje aj jeho prírodná (inštinktívna) výbava, racionálne organizovaná a riadená spoločnosť či technicky a technologicky modifikované prostredie. Už Kant však človeka pokladal za mravne suverénnu bytosť, schopnú v mene morálnej zásady týmto vonkajším i vnútorným pohnútkam ľudského konania odolať.

Blúdenie

Inou častou modalitou životných pohybov človeka je blúdenie. Túlať a ponevierať sa bez cieľa a bez konkrétneho motívu, nie je to isté ako blúdiť. Blúdiť znamená ísť zlým smerom, zísť zo zamýšľanej, správnej či perspektívnej cesty. Blúdenie teda predpokladá vedieť, čo je správna, resp. perspektívna cesta, čo je cesta hodná človeka. Prípadne – čo robí cestu správnou a ľudsky perspektívnou. V tejto súvislosti je dôležitou aj otázka, kedy je zblúdenie ako zblúdenie rozpoznané, a tiež otázka, či možno viesť presnú demarkačnú čiaru medzi putovaním a blúdením. V prípade blúdenia nemusí ísť len o blúdenie vo fyzickom priestore, ale aj vo virtuálnom svete či v mentálnom priestore našej mysle. To znamená, že človek môže zablúdiť nielen vo svete kvarkov a bitov, ale aj vo svojom vlastnom živote a svojich vlastných predstavách. Zblúdenie sa indikuje aj prostredníctvom pocitu životného diskomfortu. Keď človek zablúdi, najčastejšou reakciou na uvedené zistenie je snaha vrátiť sa späť po svojich vlastných šľapajach k miestu, kde zišiel z cesty. Blúdenie sa preto najčastejšie spája s gestom návratu. Otázkou však je, či sa v reálnom, t. j. ireverzibilnom svete, dá vrátiť na miesto, z ktorého sme zišli z pôvodne nastúpenej cesty. Niektoré návraty sú preto možné len cestou dopredu. V prípade blúdenia sa človek zvyčajne na neznámych cestách nevyskytol z vlastného vedomého rozhodnutia, ale v dôsledku určitého nedopatrenia (napríklad v dôsledku toho, že niečo zanedbal, že nebol v rozhodujúcich chvíľach svojho života dostatočne duchaprítomný, že bol málo pozorný alebo príliš rozptýlený) alebo bol vykoľajený v dôsledku určitej nepriaznivej životnej alebo dejinnej súhry okolností.

Dnes sa na bludné cesty dostane človek veľmi ľahko. Žijeme totiž v dobe, ktorej charakter pomerne trefne vystihujú slová jednej z postáv románu spisovateľa Roberta Musila *Muž bez vlastností*, ktorá tento prechod od jedného poriadku k mnohým poriadkom reflektovala s určitým znepokojením. V jeho dôsledku sa totiž zo sveta stalo jedno veľké bludisko alebo, ako to vysloví jedna z postáv románu generál Stumm von Bordwehr – veľký „svinčík“.^[5] Človek je dnes konfrontovaný so situáciou, keď máme čoraz viac poriadkov a čoraz menej poriadku,^[6] pričom žiadny z týchto rodiacich a vzájomne sa prekrývajúcich poriadkov už nemožno privilegovať a nadradiť nad všetky ostatné. Všetky tieto koexistujúce poriadky sú v princípe rovnocenné. Práve ich vzájomné vrstvenie a preplietanie robí z dnešného sveta neprehľadné bludisko. Na rozdiel od bludísk, ktoré boli tematizované v tradíciách rôznych kultúr, však v prípade tohto bludiska ide o „bludisko bez záhad“. Ako sme naznačili, samotný motív bludiska má svoju bohatú prehistóriu. Významnú úlohu bludisko zohrávalo v iniciačných obradoch mnohých kultúr. Iniciovany jedinec bol vystavený skúške, ktorú v uvedenom prípade predstavoval prechod bludiskom, v ktorom na neho číhalo množstvo nástrah. Cieľom uvedenej skúšky bolo preveriť nielen jeho odvahu, rozvahu či vytrvalosť, ale vystaviť ho aj určitej hraničnej situácii, zmyslom ktorej bolo primäť takéhoto jedinca k tomu, aby sa zmobilizoval, voči týmto hrozbám vyhranil a začal konať sám za seba. Jedinec blúdiaci v spleti jeho chodieb sa v ňom teda paradoxne nestrácal, ale nachádzal. Naopak, spleť rôznorodých poriadkov, ktoré dnešný

svet predstavuje, je bludiskom, v ktorom sa súčasný človek stráca.[7]

Človek vo svojom živote zblúdi najčastejšie vtedy, ak sa príliš zamotá do spleti problémov, ktoré mu život stavia do cesty. Často sa do niečoho zapletieme, často niečo popletieme. Často sa stane, že namiesto rozmotávania ich spleti, sa do ich pavučiny ešte viac zamotáваме. Takéto pomyselné kľbko problémov sa dá rozmotáť len vtedy, ak nájdeme z neho ten „správny“ koniec. Ponúkajú sa tu však aj iné modelové riešenia takýchto zamotaných situácií. Možno ho napríklad rozťať ako gordický uzol alebo sa môžeme rozhodnúť nechať to všetko za sebou a začať odznova. Avšak aj napriek lákavosti takéhoto riešenia, ide o tú najnákladnejšiu a najriskynejšiu životnú stratégiu. V takýchto prípadoch najťažšie zodpovedateľnou býva otázka, ako začať odznova, ale nie od začiatku. To, ako človek pristúpi k riešeniu problémov, závisí aj od toho, akými morálno-vôľovými vlastnosťami disponuje. Rozmotávanie zamotaného kľbka si vyžaduje trpezlivosť, rozťatie gordického uzlu alebo ambícia začať odznova, si vyžadujú rozhodnosť a zostať na nastúpenej ceste, a to aj bez vidiny jej konca (napríklad keď cieľ putovania zacláňajú meandre zákrut cesty, ktorá k nemu vedie) – vytrvalosť.

Blúdenie však môže byť aj produktívne. Len na ceste môže totiž prísť k takej vzácnej udalosti, akou je stretnutie. Každý človek, pokiaľ ide o črty jeho charakteru, jeho vlastnosti či vlohy, je sám osebe veľmi bohatou osobnosťou. Toto jeho vnútorné bohatstvo určené sa však aktualizuje a zo svojej implicitnej do explicitnej a uvedomovanej podoby dostáva len v interakcii s iným človekom. To znamená, že to, čo je pôvodne len samo osebe, sa preňho samého i pre iných stáva zrejším len vtedy, ak stretne iného človeka, resp. iných ľudí, voči inakosti ktorých sa môže to, čo v ňom bolo dovtedy len latentne prítomné, naplno prejaviť. Tým sa však do svojej manifestnej podoby prevedie nielen to, čím sa tento človek líši od všetkých ostatných ľudských bytostí, ale aj sám základ, na pozadí ktorého môže táto jeho odlišnosť ako odlišnosť vyniknúť, vo vzťahu ku ktorému ju možno vnímať ako javovú formu človeka ako rodovej bytosti.[8] Karol Marx v prvom zväzku Kapitálu uvádza: Človek „neprihádza na svet ani so zrkadlom, ani ako fichteovský filozof: Ja som ja, človek sa najprv vidí v inom človeku ako v zrkadle. Až vtedy, keď sa človek Peter dostane do vzťahu s človekom Pavlom ako seberovným, dostáva sa do vzťahu so sebou samým ako s človekom. Ale tým sa Pavol so všetkými svojimi vlastnosťami, vo svojej pavlovovskej telesnosti, stáva pre Petra javovou formou rodu človek.“[9] Kto som ja alebo kto sme my, môžu preto najvýstižnejšie vyjadriť skôr naši priatelia a blízki, než my sami. A to nielen preto, že voči sebe nemáme odstup, ale aj pre našu hyperkritickú zaujatosť voči nám samým. Aj z uvedených dôvodov treba cestovať, putovať či blúdiť. Ku kladným stránkam týchto pohybov nepatrí len to, že aj na týchto bludných cestách môže človek Peter stretnúť svojho Pavla, ale aj to, že úzkosť, ktorú v ňom vyvolá uvedomenie si toho, že poblúdil, môže reprezentovať hraničnú situáciu, v živle ktorej človek precitá k svojej autentickej existencii. Zblúdenia majú (okrem iného) zmysel aj v tom, že pomáhajú z našej „cestovnej mapy“ vylúčiť cesty, ktoré sú slepé, zacyklené či zavádzajúce. Je to vždy údol „prvolezcov“, ktorí musia určitou cestou tak či tak prejsť, aby sa zistilo, či je neschodná či bezperspektívna. I toto stroskotanie má teda svoju dôležitú výpovednú hodnotu.

Zblúdenie niektorých jedincov zvyčajne v ľudskom spoločenstve evokuje potrebu pomôcť im dostať sa na správnu cestu. Ani v tomto prípade však nie je pomoc ako pomoc. Zvyčajne sa ňou rozumelo pomôcť týmto zblúdiťcom vrátiť sa na „rovné cesty“. S týmto úsilím sa spájalo aj „narovnávanie“ takýchto jedincov terapiou, prevýchovou či trestaním. Rovné cesty však zvyčajne nebývajú cestami človeka. Človek totiž pôvodne kráčal len po „polných cestách“, [10] po rovných cestách sa zvyčajne len „vezie“, v dôsledku čoho stráca bezprostredný kontakt s krajinou, ktorú tieto diaľnice pretínajú. Budovanie rovných ciest si vyžiadala vysoko etatizovaná forma spoločnosti a svet práce. Tie si tiež vyžadujú aj sebe vlastnú formu vedenia ľudského života, a síce – „strojovú formu existencie“. [11] Podľa Rousseaua, Nietzscheho a čiastočne aj podľa Heideggera práve presmerovanie človeka na tieto „rovné“ cesty je tým najväčším scestím, na ktorom sa ľudstvo na svojich dejinných peripetiách ocitlo. Návrat na miesto, z ktorého sme zišli z cesty, sa v tomto prípade komplikuje. Príčinou toho, že

sme zblúdili, že už dlho nekráčame po svojich vlastných (ľudských) cestách, je aj to, že sa vezieme vo vehikloch suprahumanných entít, ktoré sme pre efektívnejšiu saturáciu našich potrieb vytvorili, ktoré nás však v konečnom dôsledku prerástli a pohltili.[12] Obrazne povedané – nie každý má v nich možnosť sedieť pri okne či na sedadle vodiča. A nesmie sa tiež zabúdať, že cesta, po ktorej sa v nich rútime, je tu pre tieto vehikle, a nie pre človeka. Táto sprostredkovanosť je typickým identifikačným znakom moderného človeka. Otázkou potom je aj to, či sa človek môže ešte vrátiť na onú „polnú cestu“, či tu po nej ešte niečo zostalo.

Usadenie sa

K najfrekvencovanejším motívom, resp. cieľom ľudských migračných pohybov patrí hľadanie útočiska, hľadanie najpríhodnejšieho miesta pre usadenie sa motivované snahou dosiahnuť spočinutie. To znamená, že človek je homo migrans len preto, že zmyslom tohto putovania je usadiť sa, teda nájsť najvhodnejšie miesto pre dobrý a zmysluplný život. Človek sa zvyčajne usadí vtedy, keď pomíne nutnosť, dôvod či potreba nikam ísť. Napríklad vtedy, ak všetky možnosti niekam ísť, boli v daný čas preňho uzavreté a on bol prinútený zabývať sa na mieste, na ktorom v dôsledku daných okolností uviazol. Napríklad preto, že všetky ostatné miesta boli už niekým zaujaté alebo boli menej vhodné pre život. Človek sa usadí aj vtedy, keď nájde miesto, ktoré mu poskytne príslub lepšieho života v porovnaní s nehostinnosťou pomerov, pred ktorými svojím putovaním unikal. Človek sa usadí aj vtedy, ak sa v jeho okolí nenachádza hrozba, pred ktorou by musel unikať. Prípadne sa usadí tam, kde pred ňou nájde bezpečné útočisko. Najčastejšie však vtedy, ak sa jej naučil čeliť, napríklad tým, že si takéto útočisko vybudoval alebo vtedy, keď dokázal svojich protihráčov premeniť na spoluhráčov. Kultúra ako najvlastnejší spôsob ľudského bytia sa teda k slovu dostáva až vtedy a tam, kde už človek nemusí alebo nemôže utekať pred nepriaznivými prírodnými a spoločenskými podmienkami, vonkajším nepriateľom či pred sebou samým. Kultúra je stav, keď sme sa už s týmito oponentmi naučili vychádzať a napriek ich tlaku si dokázali uhájiť svoje miesto pod slnkom. Kultúra nie je o cestách, ale o spočívnutí. Podstata bytia kultúry tkvie v spočívnutí – v usadení sa, zahniezdení, udomácnení sa. Kultúra je spojená s vedomím, že som, resp. že sme doma. Toto vedomie bolo aj jedným z určujúcich znakov starovekej gréckej kultúry. Gréci boli jedni z prvých, ktorí sami seba prijali a nemali preto dôvod utekať. Hegel ku kladom gréckeho sveta pripočítava aj to, že „urobili svoj svet svojím domovom“. Vyzdvihuje ich zmysel pre domov, teda to, že sú spokojní sami pri sebe, že nemajú potrebu ísť niekam preč. Keďže našli spočinutie, neľahá ich to niekam inam.[13]

Usadenie sa a zabývanie sa vo svete sa však nemusí nutne vylučovať s ľudským putovaním životom a dejinami. Ako poznamenáva Arnold Toynbee, nomádi sú tí, čo sa nehýbu. Stávajú sa nomádmi, pretože odmietajú odísť.[14] Znamená to asi toľko, že len za cenu zmien môže človek zostať nezmenený v zmenených podmienkach. Zachovanie vlastnej identity a stabilita ľudského sveta sú teda možné len za cenu zmeny. Človek sa v tomto zmysle môže usadiť len za cenu toho, že sa (v istom zmysle) vydá na cesty. Kultúra je z tohto pohľadu výrazom rozhodnutia a výsledkom snáh ustáť v dravom prúde „herakleitovej“ alebo ako to nazýval Pascal – „babylonskej“ rieky,[15] prípadne procesom neustáleho navracania sa na miesto považované za takýto domov, ak dané ľudské spoločenstvo alebo jedinca jej tok strhol a dočasne uniesol niekam preč. Kultúrny spôsob ľudského bytia je tiež bytostne spätý s premáhaním prekážok, ktoré sa človeku pri tomto návrate stavajú do cesty. Gesto návratu teda nemusí súvisieť len so zblúdením. Z tohto pohľadu je cieľom všetkých špecificky ľudských pohybov človek sám. Presnejšie – idea človeka, ktorej chce človek dostať, keďže vo svojom reálnom bytí je od nej „prózou sveta“ neustále odkláňaný. Všetky tieto pohyby sú teda v istom zmysle oscilácie okolo nej. Dá sa to povedať aj tak, že človek je bytosť na ceste k sebe samej. K uvedenému treba poznamenať aj to, že ide skôr o nekonečný proces dosahovania, resp. uskutočňovania tejto idey, keďže v tomto kontingentnom a fluidnom svete nie je možné jednotu s ňou trvalo udržať. Čoraz viac sa zrejším stáva aj to, že ľudská túžba po domove nie je trvalo saturovateľná. Usadenie niektorých je totiž často možné len za cenu toho, že z mnohých iných sa stanú bezdomovci. Dnes je situácia exponovanejšia aj v tom, že to, čomu čelíme dnes, nie je len

zjavné bezdomovectvo, ktoré reprezentujú ľudia bez „strechy nad hlavou“, ale aj duchovné bezdomovectvo, ktoré sa manifestuje ako pocit odcudzenia, vykorenenia, nemiestnosti či nepatričnosti.

Útek

K tomu, aby sme sa mohli usadiť, museli byť splnené aj určité vonkajšie podmienky. Značnú časť svojej prehistórie bol človek nútený kočovať. Bolo to obdobie, keď človek žil len z darov prírody. Usadil sa, ale keď miesto usadenia svojou činnosťou zdevastoval (vylovil všetku zver, pozberal všetky plody a vyhrabal a zjedol všetky jedlé hľuzy), musel sa opäť vydať na cesty. Prejsť k usadnutému spôsobu života mohol len vtedy, keď si začal podmienky pre svoj život od prírody vynucovať. Dnes prírodu neprosíme, nepýtame si od nej jej dary a neďakujeme za ne, ale vynucujeme si ich. Poslušnosť si od nej vynucujeme „mučidlami, pákami a skrútkami“.[\[16\]](#) Túto špinavú prácu dnes za nás robí technika „oduševnelá“ umelou inteligenciou. Blíži sa čas, keď tak začne robiť vo svojom mene. Uvedená stratégia viedla v konečnom dôsledku k tomu, že nežiteľnou sme urobili celú planétu a opäť sa uvažuje o úteku (napríklad o kolonizácii Marsu alebo o presídlení ľudstva do online priestoru). Dôsledkom usadenia je teda vždy útek. Snaha človeka usadiť sa je síce preňho trvalá, ale v realite je nevyhnutne vystriedaná útekom. Človek bol vždy nútený unikať pred externalitami svojej činnosti.[\[17\]](#) Človek je človekom (od najpravdepodobnejšieho stavu najviac vzdialenou bytosťou) len ako homo dissipator. Najprv musel utekať, potom utekala pred ním príroda, dnes je však aj ona zatlačená do kúta. Utekať museli aj tie časti ľudstva, na úkor ktorých žili tí usadení. Človek je z tohto pohľadu bytosťou, ktorá buď uteká, alebo núti utekať iných. No zvyčajne nikdy nadlho neutečie. Skutočnosť ho tak či tak skôr či neskôr dobehne.[\[18\]](#) Samozrejme, pokiaľ on nedobehne niekoho iného, kto poniesie tieto následky, tak ako Herakles prevzal bremeno nebeskej klenby po Atlasovi. Žijeme tiež vo svete, v ktorom už nikto nechce hrať alebo prevziať túto rolu. Všetci už v tejto dobe všeobecnej emancipácie túto hru prehliadli. Vec komplikuje aj to, že dnes svoj emancipačný proces zahájila aj technika.

Útek však býva zvyčajne spojený s iným druhom pohybu. Útek „od niečoho“ sa zvyčajne spája s cestou „k niečomu“ inému. Najčastejšie ide o pohyb motivovaný snahou uniknúť niečomu negatívnemu a dosiahnuť prijateľnejší stav. Napríklad o pohyb od nežiteľného k žiteľnejšiemu, od ľudsky ponižujúceho k ľudsky dôstojnejšiemu, najčastejšie však od niečoho príliš zväzujúceho k niečomu bezlimitnému, t. j. pohyb cielený k maximalizácii ľudskej slobody. Vilém Flusser vymedzil slobodu ako schopnosť vzdorovať entropickým procesom, alebo, povedané inak, schopnosť unikať pred chaosom.[\[19\]](#) I sociológ Zygmunt Bauman charakterizuje ľudské bytie ako „nekonečnú reťaz neúspešných pokusov utiecť pred Chaosom...“[\[20\]](#) Ak tento komplementárny doplnok úteku absentuje, ak človek pred niečím len slepo uteká, stráca tento útek ľudský rozmer, keďže zmyslom tohto pohybu je len zachovanie jeho holej existencie. K takýmto pohybom, ktoré človeka degradujú na jeho vecnú stránku, je aj bezcieľny beh. Keď „ľudstvo beží len, aby sa bežalo“,[\[21\]](#) keď sa tento beh stane samovzťažným. Zmyslom tohto pohybu je len jeho stupňovanie, zvyšovanie jeho rýchlosti. To sa podľa Paula Virilia stalo realitou nášho dnešného sveta. Podľa neho žijeme v dobe dromologickej.[\[22\]](#) Uvedený akcelerizmus dnes dosiahol taký stupeň, že robí akýkoľvek ďalší pohyb bezpredmetným. Rýchlosť nás doslova znehybnila. Tým, že rýchlosť ruší priestor i čas, anuluje aj možnosť akejkoľvek cesty.

Na konci cesty

Do okruhu ľudských životných pohybov môžeme dnes zahrnúť ďalšiu z jeho modalít. Človek môže raziť aj nové cesty, nemusí voliť len medzi tými, ktoré sú poruke. Nemusí sa teda pohybovať len po existujúcej a ľudstvu známej cestnej sieti. A, samozrejme, ani po danou mocou, resp. spoločnosťou predpísaných („rovných“) cestách. Človek v skorších dobách tiež vedel, kadiaľ cesta nevedie. Vedel tiež, že sú tu prirodzené, a zdá sa – aj neprekročiteľné (prírodné, spoločenské, morálne či technické) obmedzenia. Nestačila len rozhodná vôľa v zmysle imperatívu: kde je vôľa, tam je cesta. Donedávna

to nebola len vec slobodného rozhodnutia. Bola to aj otázka morálna (či ide o cestu hodnú človeka), ako aj „technická“ – či človek disponuje nástrojmi, ktorými sa dá táto cesta preraziť. Dnes všetky uvedené obmedzenia padli. Dnes disponujeme technológiami, ktorými dokážeme udeliť reálne bytie akýmkoľvek (aj tým najuletenejším) myšlienkam. Podľa Nietzsheho dnes už preto „neexistuje iná kauzalita, ako kauzalita od vôle k vôli“.[23] Otázkou však je, či nás to ako ľudí niekam posunulo. Zdá sa, že opak je pravdou. Práve tým, že cesta je v princípe všade, sa človek ocitol na mieste. Je to ako s rýchlosťou – čaro z cestovania sa stráca aj tam, kde sa človek dostane kamkoľvek behom okamihu. Tam cesta a cestovanie stráca zmysel.

Pri tvorbe bedekrov pre cestovanie človeka životom a dejinami treba brať do úvahy nielen vyššie zmienené okolnosti, ktoré robia cestovanie bezpredmetným, ale aj to, že človek musí starostlivo voliť aj medzi cestami, ktoré ešte zostali pred ním otvorené. Aj keď je ešte stále veľa takýchto ciest, nie všetky z nich sú cestami hodnými človeka. Voľba životnej cesty musí vychádzať z človeka samého, musí byť výsledkom jeho vlastného rozhodnutia a jeho vlastnej moci, a nie toho, že sa podvolí zvodu volieb, ktoré sa mu samy ponúkli, po ktorých siahne bezprostredne, pretože sú najviac poruke. Človek, pokiaľ chce zostať človekom, by nemal voliť čokoľvek. Primárne by mal voliť len tie z týchto ciest, ktoré ho potvrdzujú v jeho ľudskom bytí. Len tak sa vyhne situácii, keď ho náhodné voľby budú chaoticky postrkovať po nevyspytateľných trajektóriách, vládť životom a určovať jeho beh, ktorý sa tak stane obdobou Brownovho pohybu.

Literatúra

- BAUMAN, Z.: *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON 1995.
- FLUSSER, V.: *Komunikológia*. Bratislava: Mediálny inštitút v Bratislave 2002.
- HABERMAS, J.: *Theorie des kommunikativen Handelns. Band II.: Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp 2019.
- HEGEL, G. W. F.: *Dejiny filosofie I*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1961.
- HEIDEGGER, M.: *Der Feldweg*. 11. Auflage. Frankfurt a. M.: Vittorio Klostermann GmbH. 2006.
- KLÍMA, L.: *Vteřina a věčnost*. Praha: Nakladatelství Jan Pohořelý 1946.
- MARX, K.: *Kapitál. Kritika politickej ekonomie, I. zv.* Bratislava: Pravda 1979.
- MUSIL, R.: *Muž bez vlastností*. I. zv. Praha: Odeon 1980.
- NIETZSCHE, F.: *Pozdní pozůstalost I (1885 - 1887)*. Praha: OIKOYMENH 2020.
- PASCAL, B.: *Myšlienky*. Bratislava: Chronos Publishing 1995.
- SPENGLER, O.: *Člověk a technika*. Praha: Neklan 1997.
- TOYNBEE, A.: *A Study of History*. London: Oxford University Press. In Deleuze, G. (1995) *Negotiations*. New York: Columbia University Press 1972.
- VIRILIO, P.: *Polar Inertia*. London: SAGE Publications Ltd. 2000.
- VIRILIO, P.: *Estetika mizení*. Červený Kostelec: Nakladatelství Pavel Mervart 2010.

Poznámky

- [1] Motívom týchto životných a dejinných pohybov človeka môže byť zdanlivo paradoxne aj ich ukončenie – usadenie sa.
- [2] Samozrejme to nemusí hneď znamenať, že ostatné, ako menej dôležité, možno opomenúť. Je to preto, že niektoré z týchto pohybov v sebe integrujú aj viaceré z tých ostatných alebo ich predpokladajú.
- [3] Pre potreby tohto textu budeme medzi uvedenými termínmi rozlišovať takto: Ak sa na bludných cestách ocitneme v dôsledku nesprávneho subjektívne podmieneného rozhodnutia, tak hovoríme o chybe (chybnom rozhodnutí). Ak sa na nich ocitneme z určitých objektívnych dôvodov, tak hovoríme o omyloch, do ktorých sme boli uvedení vonkajšou zhodou okolností.
- [4] V Kierkegaardovej typológii troch štádií vývinu ľudskej existencie uvedený postoj k životu zodpovedá estetickému štádiu života človeka.
- [5] MUSIL, R.: *Muž bez vlastností*. I. zv. Praha: Odeon, 1980, s. 340.

[6] Tamže, s. 344.

[7] Človek nemusí byť len stratený, ale aj zatratený. To vtedy, ak ho určitá mocnosť natrvalo uzavrie v takomto bludisku bez začiatku a bez konca, a teda aj bez reálneho východiska.

[8] Obrazne povedané: len pri stretnutí s „modrým“ človekom sa mi stane zjavnou nielen moja „zelenosť“, ale zároveň aj to, že som z rodu „farebných“ bytostí. Stretnutie sme nazvali vzácnou udalosťou aj preto, že takýto „zelený“ človek môže prežiť celý život len medzi „zelenými“, „modrý“ len medzi „modrými“, čím by bol život každého z nich v niečom ochudobnený.

[9] MARX, K.: *Kapitál. Kritika politickej ekonómie*. I. zv. Bratislava: Pravda, 1979, s. 66.

[10] Odkazujeme tu na krátku štúdiu Martina Heideggera *Pol'ná cesta* (2006).

[11] NIETZSCHE, F.: *Pozdní pozůstalost I (1885 - 1887)*. Praha: OIKOYMENH, 2020, s. 370.

[12] Jürgen Habermas (2019) túto transformáciu opísal ako kolonizáciu životného sveta systémom.

[13] HEGEL, G. W. F.: *Dejiny filozofie I*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1961, s. 151.

[14] TOYNBEE, A.: *A Study of History*. London: Oxford University Press. In Deleuze, G. (1995) *Negotiations*. New York: Columbia University Press 1972, s. 138.

[15] PASCAL, B.: *Myšlienky*. Bratislava: Chronos Publishing 1995.

[16] SPENGLER, O.: *Člověk a technika*. Praha: Neklan 1997, s. 43.

[17] V tomto zmysle je človek bytosť na úteku - homo escapensis.

[18] Uvedená skúsenosť zrejme stojí aj v pozadí ľudskej afinity k neskutočnu (mágii, fantastike, imaginácii, „druhým“ svetom).

[19] FLUSSER, V.: *Komunikológia*. Bratislava: Mediálny inštitút v Bratislave 2002.

[20] BAUMAN, Z.: *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON 1995, s. 120.

[21] KLÍMA, L.: *Vteřina a věčnost*. Praha: Nakladatelství Jan Pohořelý 1946, s. 48.

[22] VIRILIO, P.: *Polar Inertia*. London: SAGE Publications Ltd. 2000; *Estetika mizení*. Červený Kostelec: Nakladatelství Pavel Mervart 2010.

[23] NIETZSCHE, F.: *Pozdní pozůstalost I (1885 - 1887)*. Praha: OIKOYMENH 2020, s. 516.

doc. PhDr. Branislav Malík, CSc.

Katedra etickej a občianskej výchovy

Pedagogická fakulta UK v Bratislave

Račianska 59

813 34 Bratislava

e-mail: bmalik@centrum.sk

ORCID: 0000-0002-9703-7592